

SAMMANFATTNING

Det statliga ordensväsendet från början av Finlands självständighet fram till vinterkriget (1918–1939)

Uppkomsten av Finlands statliga ordensväsende var anspråkslös. Axel Gallen-Kallela (1865–1931), en av de mest kända finska konstnärerna under sin tid, använde en cigarrettask för att skissera ett utkast till Finlands Ros' orden (Suomen Ruusun Kunniakunta) på Haapamäki tågstation den 2 februari 1918. Gallen-Kallela förstod att en ung nation borde ges möjligheter att belöna sina förtjänta medborgare på samma sätt som alla andra suveräna nationer. Behovet betonades ytterligare av det krig som hade brutit ut bara en vecka tidigare. Gallen-Kallela insåg att ordenstecken snart skulle behövas för att kunna belöna också de soldater och officerare som ingick i regeringens trupper samt personer som hade utmärkt sig på annat sätt.

Stationsinspektorn i Haapamäki tog tillvara Gallen-Kallelas första utkast till ett ordenstecken och skissen inlöstes av Finlands Vita Ros' orden först år 1933. Tanken på att grunda en förtjänstorden hade också vaknat hos den nyutnämnde överbefälhavaren för regeringstrupperna i Finland, general Gustaf Mannerheim. Efter sin långa karriär i den ryska kejsrliga armén insåg denne betydelsen av att kunna belöna trupperna. Eftersom Finland inte hade något eget ordensväsende blev det nödvändigt att snabbt inrätta ett. Den kände konstnären som just hade anslutit sig till den vita armén var rätt person att utföra uppgiften. Den 13 februari 1918 gav Mannerheim Gallen-Kallela order att infinna sig i det dåvarande högkvarteret i Seinäjoki. Under det på kort varsel anordnade mötet gav Mannerheim Gallen-Kallela i uppgift att omgående börja planera ordenstecken.

På grund av krigstillståndet belönade staten till en början först och främst soldater. Finlands senat instiftade den 4 mars 1918 det femklassiga Frihetskors och Frihetsmedaljen i två klasser. Överbefälhavaren gavs rätt att fatta beslut om de Frihetskors och -medaljer som utdelades till soldater medan senaten bestämde om de högsta utmärkelsetecknen samt belönandet av personer av högre rang. Efter att P. E. Svinhufvud hade blivit riksföreståndare etablerades i Finland den internationella kutymen att statsöverhuvudet fattar beslut om utmärkelsetecknen. Det blev tillåtet att dela ut ordnar även till utlänningar och civilpersoner.

General Mannerheim hade en klar uppfattning om på vilket sätt det statliga belöningsystemet skulle utvecklas. Som förebilder tjänade Ryssland, Sverige och vissa andra länder i Europa. Överbefälhavaren kände mycket väl till de statliga ordnarna i Frankrike, Tyskland, Storbritannien

och andra centrala europeiska länder. Som sitt första utmärkelsetecken hade han redan 1895 erhållit den österrikiska Frans Josef ordens riddarkors. Under tjänstgöringen inom det kejserliga livgardet, Chevaliergardet, hade han lärt känna den internationella artighetsdiplomatiens praxis vad gällde utbyte av förtjänsttecken.

Mannerheim kommenterade aktivt Gallen-Kallelas utkast till ordenstecken. Redan som ung man hade Gallen-Kallela fördjupat sig i heraldik. I slutet av 1800-talet hade han tillägnat sig jugendstilen vars symbolik återspeglade sig i utformningen av utmärkelsetecken. Den vita heraldiska rosen hade förekommit redan i Gallen-Kallelas första skiss och fick en central roll i de äldsta finländska ordenstecknen. Efter en utdragen planering kom mittpunkten av Frihetskorset att prydas av en vit ros. Korsets uddar smyckades av tunna hakkors. Gallen-Kallela hade använt hakkors som ornament bland annat i den Kalevalabaserade Ainotriptykens (1891) breda ramar då han målade verket i Paris. I mars 1918 blev den blåa svastikan även symbol för Finlands flygvapen som nyligen hade grundats. Den betraktades framför allt som en urgammal nationell symbol och vid den tiden förknippades den inte med någon politisk symbolik.

Frihetskorset hade instiftats med tanke på belölandet under krigstiden. Mannerheim beslöt därför att Frihetskorset inte längre skulle delas ut efter frihetskrigets första årsdag den 28 januari 1919. Då det fortfarande fanns ett behov av statliga belöningar instiftade han samma dag en ny orden, för att statsmakten inte skulle frångå möjligheten att också i framtiden kunna belöna välmeriterade egna och utländska medborgare. Den nya orden skulle heta Finlands Vita Ros' orden. Den tanke som Gallen-Kallela hade gett uttryck åt redan i början av februari 1918 förverkligades alltså ett år senare.

Det brådskade igen med att skapa nya utmärkelsetecken. Sveriges kung Gustaf V inbjöd på eget initiativ Mannerheim på besök i januari 1919. För att utvidga den skandinaviska orienteringen i ännu högre grad framförde Mannerheim en önskan att kunna besöka även Köpenhamn och Kristiania (Oslo), och erhöll inbjudningar även dit. Avsikten var att vid dessa tillfällen genomföra ett omfattande utbyte av förtjänsttecken. För den unga staten Finland var detta första gången. För statsbesöket behövdes tre ordenstecken av högsta klass med kedja samt ett stort antal andra ordenstecken som skulle utdelas enligt besöksprotokollet. Sveriges sändebud i Helsingfors C. G. Westman, som förmedlade inbjudan, skrev till hemlandet att "Man bör vid detta tillfälle ej spara på ordnar eller annan grannlåt, som denna stat sätter mycket värde på."

Instiftandet av Finlands Vita Ros' orden genomfördes på kort tid. Det blev en femklassig orden som hade en specialklass, storkorset med kedja, avsedd främst för utländska statsöverhuvuden.

Ordenstecknet skulle bäras i ett blått skiftande band. Storkorsets kedja bestod av nio heraldiska rosor sammanhållna av de fornfinnska hakkors som Gallen-Kallela gärna använde. De första utmärkelse-tecknen färdigställdes inför Mannerheims statsbesök i Sverige och Danmark. Eftersom det inte fanns tillräckligt med ordenstecken vid tillfället, fick många sina insignier distribuerade först senare. I Finland etablerades Finlands Vita Ros' ordens status först efter statsbesöken.

Kort efter instiftandet av den nya orden uppstod en debatt om dess ställning och om vem som skulle förlänas utmärkelsetecken och på vilka grunder. Finlands Socialdemokratiska Parti och vänstern betraktade ordensväsendet som ett föråldrat fenomen som hörde hemma i det borgerliga samhället. Också många i ledningen för Framstegspartiet och Agrarförbundet, som representerade bondebefolkningen, ställde sig tvivlandet. Riksdagens grundlagsutskott kom efter omröstning fram till att man skulle avstå från att utdela adelstitlar, hederstitlar och utmärkelsetecken. Debattens vågor gick höga även i pressen. Trots polemik skrev riksföreståndaren Gustaf Mannerheim under statuterna för Finlands Vita Ros' orden den 16 maj 1919. Enligt statuterna skulle Finlands statsöverhuvud vara ordens stormästare och bära storkorsset med kedja som symbol för sin ställning. Datumet då statuterna undertecknades blev ordens festdag.

Riksdagen beslöt i tredje behandling den 21 juni 1919 att godkänna en punkt i regeringsformen som kort och enkelt formulerades: ”I republiken må ej förlänas adelskap eller annan ärftlig värdighet.” Den diplomatiska formuleringen gjorde det alltså möjligt att godkänna utdelandet av hederstitlar som gavs på grund av personliga förtjänster samt Finlands Vita Ros' orden. Ordens karaktär i det internationella umgänget underströks av att den första kanslern, Otto Stenroth, var chef för Finlands Bank och hade verkat som senator och chef för utrikesexpeditionen (utrikesminister) på våren och försommaren 1918.

Under självständighetens första år var antalet förlänade ordenstecken relativt lågt. Målet var att belönandet skulle vara balanserat på ett sätt som tog hänsyn till samhällets olika grupper. Därför dekorerades representanter både för landets högsta ledning, bönder, lägre tjänstemän, präster och militärer. Under de därpå följande turbulenta åren gavs ordens utmärkelsetecken främst för militära förtjänster. År 1920 bestämdes att Finlands Vita Ros' tecken i silver skulle reserveras enbart för förtjänta kvinnor. Året därpå bestämdes att alla som hade blivit förlänade ett ordenstecken skulle få sitt namn infört i ordens stora matrikelbok. Under det första året 1919 förlänades det mera än 1 000 ordenstecken, senare varierade antalet mellan 200 och knappa 800.

Finlands Vita Ros' ordenstecken användes både för att belöna förtjänta personer i hemlandet och inom den internationella artighetsdiplomatin. Med de nordiska och baltiska länderna etablerades snabbt kontakter som möjliggjorde ett utbyte av ordenstecken. De nordiska kungahusens särställning accentuerades av att förutom statsöverhuvudet fick också kronprinsarna vanligtvis motta storkorset med kedja. Även flera andra europeiska statsöverhuvud förlänades ordens högsta utmärkelsetecken. År 1938 utsträcktes utbytet av ordenstecken för det första gången över Atlanten då Brasiliens president Getúlio Vargas erhöll storkorset med kedja. Kungen av Egypten Fuad I hade mottagit motsvarande hyllning år 1935 som första statsöverhuvud i Afrika.

De finländska ordnarna och belönandet under andra världskriget

Krigsutbrottet förändrade i hög grad Finlands praxis beträffande det statliga belönandet. Kriget mellan Finland och Sovjetunionen utbröt den sista november år 1939. Den i samband med krigsutbrottet utnämnde överbefälhavaren fältmarskalk Mannerheim tog kort därpå initiativ till att återuppliva Frihetskorset och Frihetsmedaljen. Republikens president Kyösti Kallio utfärdade den önskade förordningen redan den 8 december 1939. Förordningen överensstämde ganska långt med den praxis som hade formulerats redan år 1918. Till skillnad från då gav republikens president ändå överbefälhavaren befogenheten att förläna Frihetskorsets alla ordenstecken och medaljer.

Under och efter vinterkriget utdelades Frihetskorsets utmärkelsetecken både till dem som tjänade vid fronten och till dem som hade deltagit i krigsansträngningarna på hemmafronten. Ofta lyckades man leverera utmärkelsetecken till dem som belönades först efter vinterkriget. Ärenden av detta slag sköttes ännu länge efter freden den 13 mars 1940 då den så kallade mellankrigstiden inleddes. År 1940 förlänades finländska kvinnor för första gången riddartecken, fram till dess hade de erhållit endast Finlands Vita Ros' förtjänstecken och medaljer. Samma år tilldelades Helsingfors universitet vid 300-årsjubileet Frihetskorset.

Det fanns inte tid att systematiskt förbereda belönandet av utländska medborgare under kriget och därför utdelades endast ett fåtal utmärkelsetecken. En av de få som erhöll Finlands Vita Ros' kommendörstecken var amerikanen Dorsey Stevens, som hade fungerat som koordinator för Finnish Relief Fund, grundad av USA:s tidigare president Herbert Hoover. Det ekonomiska och materiella stödet som förmedlades genom stiftelsen hade varit speciellt viktigt under vinterkrigets svåra månader då brist på krigsmaterial och allt annat rådde.

Under mellankrigstiden gjordes reglerna för utdelandet av Finlands Vita Ros' orden klarare genom regler som ordenskapitlet utfärdade den 1 juni 1940 och som beträffande användningen

av ordnar gällde även för Frihetskorset. Genom den 16 december 1940 utfärdade förordningen blev Frihetskorset en permanent orden. Mannerheim erhöll stormästarskapet på livstid. Genom samma förordning instiftades Mannerheimkorset av Frihetskorsets 1. och 2. klass samt en förtjänstmedalj. Förordningen gjorde det även möjligt att bevilja Frihetskorsets 4. klass med svart band till en stupad militärs närmaste anhörig. De första riddarna av Mannerheimkorset utnämndes först under fortsättningskriget på sommaren 1941. Dessa utmärkelsetecken som utdelades för personlig tapperhet oberoende av militärgrad åtnjöt särskilt stor uppskattning. Mannerheimkorset förlänades allt som allt åt 191 personer under åren 1941–1945. Medelåldern bland de belönade var tämligen låg, endast 32 år. Nästan hälften av dem var uppvuxna på landsbygden. Den som beviljades utmärkelsetecknet erhöll ett hedershonorar, som motsvarade en löjtnants årslön.

Under fortsättningskriget var beredskapen för att utdela statliga belöningar på en helt annan nivå än under vinterkriget. Möjligheterna förbättrades då republikens president Risto Ryti den 11 september 1942 utfärdade en förordning om instiftandet av Finlands Lejons orden. Den nya femklassiga orden hade ett gemensamt ordenskapitel med Finlands Vita Ros' orden. Avsikten var att göra belölandet mångsidigare och gradera det. Det var emellertid inte möjligt att utdela Finlands Lejons storkors med kedja.

De första finländska kvinnorna beviljades ett kommendörstecken på självständighetsdagen 1942. Ekonomierådet Hedvig Gebhard förlänades då kommendörstecknet av Finlands Vita Ros' orden. Fru Karin Ramsay och generalskan Anni Walden beviljades kommendörstecknet av Finlands Lejons orden. Det blev några sprickor i glastaket men det skulle dröja länge tills jämlikhet med männen uppnåddes.

Användningen av ordenstecken förändrades markant på grund av kriget. Förutom statliga utmärkelsetecken utdelades också minnesmedaljer för deltagande i 1939–1940 års krig samt för deltagande i 1941–1945 års krig och minneskors och -medaljer i anslutning till truppförband och stridsplatser. Att bära utmärkelsetecken vid festligheter utvecklades till en sed som fortsätter än idag. De generationer som hade deltagit i kriget kunde i tecknen avläsa bärarens krigsvandring, vilket å sin sida bidrog till att förstärka sammanhållningen och att öka uppskattningen av det statliga belöningssystemet i samhället.

Under fortsättningskriget fick den diplomati som idkades genom förlänandet av utmärkelsetecken en stark ställning. Det var framför allt Tyskland, Ungern, Rumänien och de andra länder som anslöt sig till axelmakterna som kom i åtnjutande av denna. De första storkorsen av Finlands Vita Ros' orden med svärd förlänades hösten 1941 till kommendörerna för de tyska trupperna i Finland generalöverste

Nikolaus von Falkenhorst och generalen av kavalleriet Hans Feige. Tysklands ledare Adolf Hitler fick inget finländskt utmärkelsetecken eftersom han systematiskt avböjde alla utländska dekorationer. På tyskarnas önskan förlänades både riksmarskalk Hermann Göring och utrikesminister Joachim von Ribbentrop utmärkelsetecken på en nivå som tillkommer statsöverhuvud, storkorset av Finlands Vita Ros' orden med kedja.

I juli 1942 beslöt president Risto Ryti för att tilldela den japanska kejsaren Hirohito storkorset av Finlands Vita Ros' orden med kedja. Nyheten om belöningen förorsakade indignation i Förenta staterna som dittills hade förhållit sig positivt gentemot Finland och vars flotta i december 1941 hade blivit utsatt för Japans överraskande angrepp. Förenta staterna avbröt emellertid de diplomatiska förbindelserna med Finland först i juni år 1944. Förenta staterna förklarade inte Finland krig i motstats till Storbritannien som gjorde det på Finlands självständighetsdag den 6 december 1941. Till slut förblev kejsaren Hirohitos ordenstecken olevererad. Republikens president Mauno Koivisto överräckte orden med en kedja av ny modell först 1986 under ett statsbesök i Japan.

Efteråt har man mycket diskuterat den diplomati som under krigstiden idkades med hjälp av ordenstecken. Avsikten var att skaffa stöd för Finlands krigföring. Belönandet skedde ofta i anslutning till ingåendet av handelsavtal, i anslutning till vapenleveranser, besök på allra högsta nivå eller andra speciella händelser. Finland var beroende av framförallt Tysklands stöd och förlänandet av dekorationer följde denna linje. Finland böjde sig ändå inte för alla tyska förslag.

I slutet av oktober 1942 gjordes en framställan om Finlands Lejons ordens Pro Finlandia-medalj, vilken skulle motsvara den svenska Medaljen Litteris et Artibus för insatser på kulturområdet. Förordningen undertecknades den 10 december 1943. De första medaljerna utdelades 1944 till svenska och danska konstnärer som hade skänkt medel från sina framträdanden till finländska krigsinvalidier och veteraner.

Den första Pro Finlandia-medaljen i Finland tilldelades skådespelaren och teaterdirektören Mia Backman den 21 februari 1945. Därefter har Pro Finlandia-medaljen årligen tilldelats till och med trettio förtjänta personer (1958). Nuförtiden är det årliga antalet cirka tio medaljer. Åldersfördelningen bland de belönade är stor. Bland de unga dekorerade finns t.ex. balettdansösen Doris Laine som fick medaljen som 26-åring och Sofi Oksanen som fick medaljen 2012 då hon var 35 år – förhållandevis tidigt för en författare. I många fall har medaljen utdelats som erkänsla för ett livsverk. År 2015 tog man i bruk en ordensmarkering (*bouton*) i anslutning till Pro Finlandia-medaljen, vilken motsvarar den som Riddartecknet av I klass av Finlands Lejons orden har,

men innehåller en miniatyr av Pro Finlandia-medaljens framsida. Pro Finlandia åtnjuter stor uppskattning som erkänsla för kulturella förtjänster.

Återuppbyggnadens år 1946–1956

Efter världskriget blev de statliga belöningarna framför allt en del av strävandena att stöda förnyelsen av samhället, den interna konsolideringen och ekonomiska utvecklingen. Inom den internationella verksamheten var uppmärksamheten huvudsakligen fäst vid att rekonstruera de diplomatiska förbindelserna och att stabilisera Finlands ställning. Finland delade de nordiska värderingarna och ville profilera sig som en del av Skandinavien fastän dessa länder hade drabbats på helt olika sätt under krigsåren. Goda relationer också till Sovjetunion betraktades som nödvändiga – Finland strävade efter att bygga broar mellan öst och väst.

Minnesmedaljen för humanitär verksamhet till förmån för offren av Finlands krig 1941–1944 – Pro Benignitate Humana – fick en särställning bland de utmärkelsetecken som utdelades i Norden. Republikens president Gustaf Mannerheim hade undertecknat en förordning om Pro Benignitate Humana strax efter krigsslutet, den 1 juni 1945. Man började dela ut det enklassiga utmärkelsetecknet hösten 1946. De flesta av mottagarna var svenska, danska eller amerikanska medborgare som hade tagit emot krigsbarn eller på ett annat sätt stött Finland under vinter- och fortsättningskriget eller efteråt. Till slutet av 1948 hade 4 500 Pro Benignitate Humana-medaljer förlänats, hela 4 200 stycken till svenska medborgare. I Finland hade cirka 800 personer fått medaljen. År 1952 slutade man tills vidare att ge utmärkelsetecknet till finländare men några enstaka utlänningar fick den ännu följande år. Därefter upphörde förlänandet av medaljen helt men officiellt avskaffades den inte. År 1986 utdelade president Mauno Koivisto exceptionellt sex Pro Benignitate Humana-medaljer och år 1989 ytterligare en. Särskilt stor positiv uppmärksamhet väckte medaljerna som Veikko och Lahja Hursti fick motta för långvarigt humanitärt frivilligarbete i Helsingfors.

Kvinnornas delaktighet i krigsansträngningarna hade uppmärksammats redan under krigsåren. På mors dag 1942 förlänade marskalk Mannerheim Frihetskorset kollektivt åt alla Finlands mödrar. Som ett yttre tecken hängde man upp överbefälhavarens dagorder med Frihetskorset i kyrkorna. Efter kriget ville man lyfta fram även enskilda storfamiljsmödrar som hade skött sin uppfostringsuppgift på ett exemplariskt sätt. Till en början erhöll mödrarna sina utmärkelsetecken i samband med de sedvanliga tidpunkterna för dekoreringsceremonier, men snart etablerades seden att överrätta medaljen – medalj av I klass med guld kors av Finlands Vita Ros' orden – på mors dag i början av maj. Mors dag som man hade börjat fira i Förenta staterna år 1914 fastställdes som en officiell

flaggningsdag i Finland av statsrådet 1947 och utmärkelsestecken tilldelades mödrarna vid en särskild av Befolkningsförbundet organiserad fest. Morsdagsmedaljerna uppskattas högt. Sin andel i saken har den festliga riksomfattande tillställningen där republikens president oftast personligen överräcker medaljerna. Nuförtiden utgör antalet barn inte en belöningsgrund i sig utan mottagarens breda och mångsidiga delaktighet i uppfostringsuppgiften samt frivilligt samhällsansvar.

Antalet utmärkelsestecken ökade så småningom under senare hälften av 40-talet och i början av 50-talet. Den årliga volymen överskred för första gången tusen utmärkelsestecken på självständighetsdagen 1948 och växte till femtonhundra år 1955. En viktig orsak till detta var att man i ökad utsträckning beaktade kvinnorna vid utdelandet av statliga belöningar. Den praxis som följdes var till denna del rätt oenhetlig. Finlands första kvinnliga statsminister, ekonomierådet Miina Sillanpää, som hade fungerat 38 år som riksdagsledamot, tilldelades endast Finlands Vita Ros' tecken. Måkan till den forne presidenten Ester Ståhlberg erhöll kommendörstecknet av samma orden för sina litterära förtjänster.

Olympiaderna i Helsingfors år 1952 förbättrade markant den nationella självkänslan under den politiskt och ekonomiskt svåra tiden efter kriget. Sista raten av det tunga krigsskadeståndet avbetalades samma år och Finland blev föremål för internationell uppmärksamhet då nationen fick stå som värd för de andra olympiska spelen efter världskrigets slut. År 1951 instiftades Finlands Olympiska förtjänstkors av 1. och 2. klass samt en förtjänstmedalj. Avsikten var att förläna dessa till både finländare som hade utmärkt sig vid förberedelserna och förverkligandet av de olympiska spelen samt till utländska dignitärer. Riddarordnarna fick i uppdrag att planera och framställa de olympiska förtjänsttecknen. De Olympiska spelens organisationskommitté hade för sin del rätt att föreslå förtjänta personer för ordenskapitlet. Finlands Olympiska förtjänstkors och medaljer blev en viktig del av olympiadernas artighetsdiplomati. Förordningen om dem upphävdes först 2003.

Den internationella diplomati som utövades genom ordenstecken normaliserades i början av 1950-talet. De nordiska länderna och Västeuropa blev centrala mottagarländer och växande grad även staterna i Sydamerika. Det tidigare livliga utbytet med de baltiska länderna hade upphört efter Sovjetunionens annektering. Sovjetunionen blev en ny part som man utbytte ordenstecken med. Det är smått ironiskt att J. K. Paasikivi, som år 1920 hade representerat Finland vid fredsförhandlingarna i Dorpat med Sovjet-Ryssland, i september 1955 förlänades Sovjetunionens högsta utmärkelsestecken, Leninorden. På motsvarande sätt dekorerades ordföranden för Högsta sovjets presidium Kliment Vorosjilov med storkorset av Finlands Vita Ros' orden med kedja vid en tillställning på Finlands ambassad i Moskva. Det var likaså ironiskt att man då fortfarande

använde den av Gallen-Kallela år 1919 skisserade originalkedjan i vilken de heraldiska rosorna var sammanfogade med svastikor.

Urho Kekkonens långa presidentperiod 1956–1982

Ordenskapitlets vicekansler Urho Kekkonen valdes år 1956 till republikens president efter Paasikivi. På samma sätt som många andra medlemmar i Agrarförbundet hade också Kekkonen förhållit sig kritisk till ordensväsendet, vilket han betraktade som elitistiskt. Så sent som på 1930-talet hade han meddelat att han vägrade att ta emot utmärkelsetecken. Hans ståndpunkt förändrades emellertid då han fick mera ingående kännedom om den statliga verksamheten. Han gav ett jakande svar till Paasikivi då denne 1948 bad honom bli ledamot i Finlands Vita Ros' ordenskapitel. Sedan 1953 fungerade Kekkonen som vicekansler.

Efter att ha blivit republikens president och stormästare för de tre statliga ordnarna bar Kekkonen kraschaner till alla tre storkors, Frihetskorsets fredstida gula axelband med tunna röda ränder samt Finlands Vita Ros' kedja som kännetecken för sitt ämbete.

Under sin presidentperiod visade Kekkonen särskilt intresse för det statliga belöningsystemet. Han började aktivt förnya både ordenskapitlets verksamhet och utdelningen av ordenstecken. Han fastställde den 10 oktober 1958 en inbördes rangordning för de utmärkelsetecken som ordenskapitlet hade framställt. Dock uteslöt han förtjänstkors och -medaljer för Skyddskåren och Lotta Svärd-organisationen som hade upplösts i mellanfreden i Moskva år 1944. En intressant detalj är att Pro Finlandia-medaljen av Finlands Lejons orden för kulturlivets förtjänster placerades i inbördes rangordning före riddartecknet av I klass av Finlands Lejons orden.

I maj 1960 beslöt Kekkonen att upphöra med förläningen av Frihetskorsets ordenstecken. Motiveringen var att förläningarna under fredstid bidrog till att minska den synnerliga uppskattning Frihetskors och -medaljer utdelade under krigstiden åtnjöt. Genom att utveckla praxisen kring förlänandet av Finlands Vita Ros' och Finlands Lejons utmärkelsetecken kunde underskottet i belönandet av försvarsmaktens anställda elimineras. Frihetskorsets orden nedlades inte, den fortsatte sin verksamhet i stillhet.

Belönandet med ordenstecken diskuterades flitigt och kritiskt i pressen i slutet av 60-talet och i början av 70-talet. Kekkonen lät ändå inte denna diskussion leda till att antalet förlänade utmärkelsetecken avtog, tvärtom ökade antalet vid denna tid. Tanken var att det statliga belönandet måste förändras

i takt med tiden. Därför skulle belölandet utvidgas så att alla medborgare hade möjlighet att få erkänsla för sitt arbete och för sina samhällliga förtjänster. Detta linjeval gav goda resultat. Även vänstern understödde det nya tankesättet och fler och fler socialdemokrater och anhängare av Demokratiska Förbundet för Finlands Folk gick med på att ta emot en statlig orden. År 1963 förlänades mer än 2000 utmärkelsetecken. Av dessa var 1 400 riktade till ”vanliga arbetstagare” och aktörer i medborgarsamhället. År 1966 ökade antalet utdelade utmärkelsetecken till över tre tusen. Under självständighetens jubileumsår 1967 utdelades exceptionellt många utmärkelsetecken, över 4 500.

Under Finlands självständighetsjubileum 1967 väckte Kekkonens beslut att belöna segrarna i olympiska spel positiv uppmärksamhet. Vid liv fanns t.o.m. några segrare från de olympiska spelen i Stockholm år 1912. Allt som allt förlänades riddartecknet av I klass av Finlands Lejons orden med spänne – de gyllene olympiska ringarna – till 61 guldmedaljörer. Det fattades beslut om att utmärkelsetecknet kunde utdelas som en specialbelöning, vilket kunde bäras även av dem som redan hade tilldelats ett utmärkelsetecken som var högre än riddartecknet av I klass.

Den diplomati som utövades med hjälp av ordenstecken väckte speciell uppmärksamhet under Kekkonens långa presidentperiod. Kekkonen reste betydligt mycket mera än föregångarna och förlänade gärna ordnar vid sina statsbesök. Under hans mandatperiod utdelades sammanlagt 41 storkors av Finlands Vita Ros' orden med kedja. År 1963 beslutades att hakkorset i kedjan skulle ersättas med grankvistkors. Man ville undvika negativa associationer utomlands där historien bakom kedjan inte var känd. Kekkonen använde den förnyade kedjan första gången på självständighetsdagens festmottagning den 6 december 1963.

I Sverige genomfördes en ordensreform under statsminister Olof Palmes tid år 1975. Som en följd av den utdelades de fyra traditionella svenska ordnarnas utmärkelsetecken inte längre till svenska medborgare. För att kunna belöna utländska medborgare bevarades Nordstjärneorden, vartill man kunde förläna utländska statsöverhuvuden med Serafimerorden, vilken omfattade endast en klass. Svenska medborgare tilldelades fortfarande finländska utmärkelsetecken – och intresset för dem föreföll att öka då utdelningen av de egna utmärkelsetecknen avslutades.

Kekkonen, som underströk den utrikespolitiska neutraliteten, fortsatte utbytet av utmärkelsetecken med Sovjetunionen. Statsöverhuvuden förlänades storkorset av Finlands Vita Ros' orden med kedja, men det fanns också ambassadörer, militärer och representanter för kultur och den ortodoxa kyrkan bland de belönade. År 1968 beslöt Kekkonen att ex tempore dekorera balettdansösen Maja Pliseckaja

och premiärdansören Nikolai Fadejetshev med Pro Finlandia-medaljen då de uppträdde i Helsingfors. Tio år tidigare hade prima ballerinan vid Bolsjojteatern Galina Ulanova fått Pro Finlandia-medaljen. Kekkonen själv hade förlänats med Leninorden år 1964 och med Folkens vänskapsorden år 1973. Trots sina nära förbindelser med Sovjetunionen försökte Kekkonen noga bevara ”ärans balans” mellan öst och väst. Bara så ansåg han sig kunna trovärdigt representera aktiv och obunden utrikespolitik.

Republikens president Urho Kekkonen avgick av hälsoskäl som president den 27 oktober 1981. När han nu var förhindrad att sköta uppgiften som stormästare lämnade man självständighetsdagens utmärkelsetecken outdelade i väntan på att den nye presidenten skulle tillträda ämbetet.

Den finländska traditionen med utmärkelsetecken i det förändrade samhället (1982–2017)

Den nyvalde presidenten Mauno Koivisto mottog den 27 januari 1982 stormästarens insignier av ordenskanslern, statsrådet K.-A. Fagerholm. På samma sätt som Kekkonen förhöll sig Koivisto återhållsamt till andra utmärkelsetecken än de krigstida. Som stormästare använde han ändå aktivt det statliga belöningssystemet.

Ett av Koivistos första beslut var att stadfästa förslaget till utdelning av utmärkelsetecken självständighetsdagen 1981. Antalet var högt, eftersom det fanns över 4 500 framställningar. I fortsättningen följde Koivisto en mera återhållsam linje beträffande antalet belöningar. Han minskade på utdelningen av de högre utmärkelsetecknen så att endast en fjärdedel av det tidigare antalet högsta ordnar delades ut, den andra nivån skars ner med hälften och den tredje kategorin minskades likaså till endast en fjärdedel. Antalet medaljer ville Koivisto inte röra vid. På detta sätt fortsatte linjen från Kekkonens tid, vilken syftade till att belöna bredskaligt inom hela samhället. Antalet förlänade utmärkelsetecken steg under Koivistos tid högre än det var tidigare. Som mest utdelades över sex tusen utmärkelsetecken årligen.

Koivisto vågade göra djärva beslut. På självständighetsdagen 1982 förlänades generallöjtnant A. F. Airo, som efter fortsättningskriget hade anklagats för att ha deltagit i vapengömningen men sedermera frigavs, ett exceptionellt utmärkelsetecken, storkorset av Finlands Vita Ros' orden med svärd. Koivisto återinförde även medaljen för humanitär verksamhet. Han förlänade en medalj på självständighetsdagen 1983, fem medaljer år 1986 och ännu en år 1988. Därefter har utdelandet av medaljen vilat.

I början av Koivistos mandatperiod genomgick ordenskapitlet flera förändringar då långvariga ledamöter steg åt sidan på grund av sin ålder eller hälsotillståndet. Eftersom ledamotskapet varit livslångt hade det lett till att omsättningen tidigare varit liten. Det var en etablerad praxis att statssekreteraren vid utrikesministeriet och försvarsmaktens kommandör tillhörde ordenskapitlet under tjänsteperioden. Som skattmästare fungerade kanslichefen vid kansliet för republikens president tills uppgiften under Koivistos period flyttades till en ekonomiskt sakkunnig. Generalmajor Ragnar Grönvall hade länge fungerat som "generalsekreterare" för alla tre statliga ordnar, som sekreterare för Frihetskorsets orden sedan år 1941 och för Finlands Vita Ros'orden och Finlands Lejons orden sedan 1963. Framför allt hans avgång ändrade arbetssättet vid kansliet. Som andre sekreterare verkade republikens presidents förste adjutant som tillsammans med statssekreteraren vid utrikesministeriet tog hand om internationella ärenden och utbytet av ordenstecken i samband med statsbesök. Kanslererna och vicekanslererna hade utsetts till sina uppdrag av stormästaren, likaså ordenskapitlets ledamöter. Åtminstone en av ledamöterna företrädde vanligtvis näringslivet och en annan kulturlivet. På detta sätt ville man försäkra sig om sakkunnigheteten i ett system vars mål var att på ett omfattande sätt belöna medborgare som hade utmärkt inom olika områden i samhället.

Att använda utmärkelsetecken som ett redskap inom den internationella diplomatin avtog under president Koivistos tid. Man förde en återhållsam politik i synnerhet med Sovjetunionen, vilket berodde på stora förändringar och slutligen Sovjetunionens sönderfall. Tidevarvets snabba förändringar återspeglas t.ex. i att ännu år 1989 förlänades storkorset av Finlands Vita Ros'orden med kedja till general Wojciech Jaruzelski, ordföranden i polska statsrådet för Folkrepubliken Polen. År 1993 togs samma utmärkelsetecken emot av presidenten för Polens förnyade republik Lech Wałęsa.

Martti Ahtisaari, som tillträdde presidentämbetet den 1 mars 1994, var förtrogen med ordensväsendet eftersom han som statssekreterare vid utrikesministeriet hade varit ledamot av ordenskapitlet. Ahtisaari följde i hög grad samma riktlinjer som företrädaren Mauno Koivisto. Antalet högsta utmärkelsetecken hölls lågt och tyngdpunkten låg tydligt på medaljer. Först under Ahtisaaris ämbetsperiod utnämndes den första kvinnliga ledamoten, tidigare direktören vid Finlands Rominstitut, docenten Päivi Setälä. År 1997 blev hon också den första kvinnliga vicekanslern för ordenskapitlet.

Tarja Halonen, som blev republikens president år 2000, var Finlands första kvinnliga president och ordensstormästare. År 2005 utnämndes kanslern för Jyväskylä universitet Aino Sallinen

till ordenskansler efter minister Jaakko Itoniemi. Hennes period blev exceptionellt lång, den varade till slutet av år 2016. Perioderna i ordenskapitlet hade blivit tidsbundna. Den allmänna principen var att arbetet i ordenskapitlet kan vara två perioder, alltsammans åtta år. Detta införde omsättning och nya synsätt med sig. Halonen poängterade speciellt att det statliga belöandet måste leva i tiden och att man snabbt måste kunna reagera på förändringar. Alldeles speciellt betonades jämställdhetsfrågor, social rättvisa och internationellt samarbete, vilka Halonen hade stark erfarenhet av efter tiden som utrikesminister.

Republikens president Sauli Niinistö, vars period som stormästare inleddes den 1 mars 2012, har betonat prestationer utöver det sedvanliga som en grund för belöningar i form av utmärkelseecken. Förutom meriter i arbetslivet betraktas frivillig verksamhet i samhället och för medmänniskor som viktiga. Föregångarnas restriktiva linje i förhållande till att förläna de högsta utmärkelseecknen har fortsatt. Niinistö har lagt vikt vid att belöna alla krigsveteraner – män och kvinnor – som tidigare inte fått erkänsla från statens sida. På detta sätt har han fortsatt en praxis som inleddes redan under Koivistos tid som stormästare. Mellan åren 2015 och 2018 har man beslutat att ge medalj av I klass av Finlands Vita Ros' orden till alla krigsveteraner som fyller kriterierna. Deras antal har varit mycket högt: år 2015 förlänades över 1 800 medaljer och år 2016 över 3 600 varav 1 500 till kvinnor. År 2017 förblir antalet lägre men då belönas också de utomlands levande krigsveteraner som deltog i kriget mellan åren 1939 och 1945 och har hittills inte fått något erkännande.

De internationella relationernas betydelse har sedan 1990-talet accentuerats genom digitaliseringen, mera mångsidiga kommunikationssätt och globaliseringen. Presidenterna Ahtisaari, Halonen och Niinistö hade alla bred internationell erfarenhet och kom att förverkliga sina mål också genom internationell diplomati. Att utbyta utmärkelseecken har varit en del av artighetsdiplomatin. Detta återspeglas sig också i antalet utmärkelseecken som har förlänats till statsöverhuvuden. Under sin sexåriga presidentperiod beviljade Ahtisaari 19 Storkors av Finlands Vita Ros' orden med kedja till utländska mottagare. Under Halonens tolv år som president gavs det högsta statliga utmärkelseecknet till 31 mottagare. Under Koivistos två perioder hade antalet varit endast tolv.

I några fall har man i efterhand fört en kritisk diskussion om de utmärkelseecken som förlänats. Detta gäller speciellt det storkors med kedja av Finlands Vita Ros' orden som president Halonen år 2009 dekorerade Arabrepubliken Syriens president Bashar al-Assad med. Avsikten var – trots att en rad missförhållanden redan hade framgått – att stödja den spirande demokratiseringsutvecklingen i Syrien. Det var omöjligt att förutspå att situationen i Syrien snabbt skulle förvärras endast ett par år

senare. Man har i alla fall varit tvungen att svälja mediernas efterkloka kritik. Men knappast har något land någonsin kunnat nå alla sina diplomatiska mål.

Efter Aino Sallinens tredje period utnämndes till kansler från början av år 2017 generaldirektören, riksarkivarie Jussi Nuorteva, som hade tillhört ordenskapitlet från början av 2013 och fungerat som vicekansler från 2014. Den största förändringen genomgick ordenskansliet då konteramiral Antero Karumaa, som var republikens presidents adjutant 1992–2000, utnämndes till heltidsanställd förste sekreterare. Susanne Eriksson, som under 37 år var kansliföreståndare, avgick med pension i augusti 2014. Under Karumaas tid har kansliet utvecklat den digitala handläggningen både beträffande föredragningen och avgörandet av ordensärendena samt informationsförmedlingen. Praxisen med utmärkelsetecknen har förnyats så att man förutom riddartecknet eller det högre utmärkelsetecknet också ger en miniatyrorden och en ordensmarkering. På detta sätt försöker kansliet göra användningen av ordenstecken mera mångsidig och vanlig också i andra fall än då deltagandet i en tillställning påbjuder användningen av stora utmärkelsetecken.

Under loppet av hundra år har det statliga belöningsväsendet i Finland funnit sina former. Antalet belönade är i ett internationellt perspektiv högt, men samtidigt är uppskattningen av utmärkelsetecknen stor. Det viktiga är att alla finländska medborgare och alla som har verkat för Finland har en möjlighet att få erkänsla för sitt arbete för fosterlandet, det finländska samhället och hela mänskligheten.

Jussi Nuorteva

översättning Satu Savolainen